

В. М. Фінкель, здобувач

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24\26 Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКУМЕНТА В ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

У статті подано визначення процесуального документа, — різновиду юридичного документа та аналізується цей процесуальний документ, як спеціальний для деяких складів злочинів проти правосуддя, для удосконалення застосування цих норм.

Ключові слова: система правосуддя, документ, процесуальний документ протоколи слідчих дій, ухвала, вирок, рішення суду.

Система правосуддя як сукупність державних органів та службових осіб є найважливішим державним утворенням та соціальною цінністю, яка забезпечує життя та діяльність суспільства і всебічно захищає права та свободи всіх його членів.

Тому принципи та відносини, які забезпечують діяльність системи правосуддя та осіб, здійснюючих правосуддя, повинні бути надійно захищені нормами кримінального закону. Система норм законодавства, яка захищає суспільні відносини у сфері правосуддя як вказується в літературі, є “захистом захисту”. Тобто ці норми повинні захищати осіб та правовідносини, які утворюють систему правосуддя, а вона здійснює функцію захисту суспільства і держави, та врегульовує життєдіяльність суспільства у цілому та окремих його членів [1,415].

Ця функція норм кримінального законодавства може бути “захистом захисту” і це обумовлює найважливішу їх суспільну значущість та особливе місце у системі кримінального законодавства. Отже, вдосконалення побудови та застосування цих норм кримінального законодавства саме на сучасному етапі розвитку країни особливо важливі. Незважаючи на політичні тиски, кримінальне законодавство повинно бути застосовано тільки з метою викладеної у ст. 1 КПК України, а саме, — щоб жодна невинна особа не була покарана, та була покарана тільки особа, яка винна.

Розділ 18 КК України містить перелік злочинних діянь проти правосуддя. Деякі з них викликають особливий інтерес бо їх чинять групи їх спеціальних суб'єктів; а саме судді, службові особи органу дізнання чи досудового слідства.

Злочини, передбачені ст. 371 КК — “завідомо незаконні затримання, привід або арешт”; ст. 372 КК — “притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності”; ст. 373 КК — “примушування давати показання”; ст. 374 КК — “порушення права на захист” та ст. 375 КК — “постановлення суддею (суддями) за відомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови” здійснюються службовою особою, або суддями, суддею.

Усі ці злочини супроводжуються складенням відповідних документів: протоколів, постанов, рішень, ухвал та вироків, які у кожному складі мають особливе значення. В деяких з цих складів вони є головним носієм інформації про об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, аналізуючи які можна правильно кваліфікувати діяння, відмежувати суміжні склади та зробити правильний висновок про винність чи невинність осіб. Наприклад, складання протоколу про затримання особи без даних про його вік, або з написанням неправдивих відомостей про її вік, та без написання часу затримання, або з прихованням дійсного часу затримання, може вказувати на

те, що фактично може бути затримана особа, яка не досягла відповідного віку для проведення затримання, або неможливо прорахувати процесуальні строки затримання, або строк затримання не відповідає дійсному перебуванню особи в якості затриманого. Ці ознаки є об'єктивними ознаками незаконного затримання особи, шляхом приховання даних про особу та час затримання.

У злочинах, передбачених ст.ст. 373, 374 КК, дії винної особи мають здійснюватись через обов'язковий фізичний, або психічний вплив на особу потерпілого з приводу злочинного результату. Протиправні дії тут можуть обумовлюватись, а можуть не обумовлюватись складанням письмових рішень. Так, протокол допиту та протокол про роз'яснення процесуальних прав підозрюваному чи обвинуваченому, або протоколу про роз'яснення права на захист не фіксують протиправності дій, передбачених статтях 374 та 373 КК. Навпаки, в цих випадках протоколи та постанови укладені формально бездоганно, а злочинні дії не охоплюються укладенням цих документів і здійснюються поза їх укладання. Наприклад, слідчий не допускає захисника до участі в кримінальній справі, але бездоганно роз'яснює обвинуваченому право на захист та вимагає у нього заяву про відмову від допомоги захисника. Або злочинним шляхом фізичного чи психічного тиску на підозрюваного, оперуповноважений чи слідчий у протокол допиту вносять данні про те, яким чином обвинувачений насправді вчинив злочинне діяння. Але цей доказ добутий злочинним шляхом. Тому у цих складах укладені процесуальні документи не мають особливого значення для правильної кваліфікації.

Проте, у статтях 371, 372 та 375 КК, вчинення злочинів безпосередньо пов'язане зі складанням протоколів, постанов, ухвал, рішень та вироків саме які на нашу думку, в цих складах є або предметом злочину, або мають властивості знарядь злочину, які в свою чергу характеризують об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів. Таким чином, усі ці злочини пов'язані між собою тим, що їх здійснення обумовлене укладенням процесуальних документів. Це процесуальні документи органу дізнання, слідства, суду. До процесуальних документів органу дізнання та слідства слід віднести відповідні протоколи та постанови.

Виходячи зі змісту ст. ст. 11, 12 Закону України "Про судоустрій", усі вирoki, рішення, постанови та ухвали суду в загалом визначаються як судові рішення. [5, 153].

Документ в цілому — є передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання та використання і розповсюдження інформації, яка має юридичне значення, шляхом фіксації на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, дискеті або іншому носії. [2, 366].

Але нас документи цікавлять не у загальному вигляді а як матеріальні носії інформації про злочин, для застосування кримінального закону. Визначення документа фахівці у галузі кримінального права надають для застосування кримінального закону, по перше — як офіційного документа, - тобто такого, що складається і видається службовими особами від імені органів державної влади, чи місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ і організацій будь-якої форми власності, які посвідчують конкретні юридичні факти і події, що мають юридичне значення, складені належним чином за формою і мають необхідні реквізити (штамп, печатку, номер, дату, підпис). [2, 366].

Такі властивості притаманні і протоколам, постановам, ухвалям, вирокам та рішенням, із складанням яких обумовлені злочини передбачені ст.ст. 371 (завідомо незаконні затримання, привід або арешт), 372 (притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності), 375 (постановлення суддею 9 суддями) завідомо неправосудного рішення, вироку ухвали або постанови) КК.

Це означає, що перш за все вони також є офіційними документами. Це спільні риси яких поєднують їх з іншими офіційними документами.

Але є риси, які притаманні лише документам, про які йде мова у цих статтях КК.

Так, по- перше їх укладення чи застосування змінює, припиняє або поновлює права чи обов'язки інших осіб. По-друге, судові рішення, вирoki, ухвали та постанови обов'язкові для виконання на усій території України, згідно зі ст. 11 Закону України "Про судоустрій", в якій вказується, що юридична сила пов'язана не тільки з додержанням їх змісту чи форми, а також з процесуальною формою їх прийняття. По — третє, вони є процесуальними документами, а це означає що:

1. Судові рішення, вирoki, ухвали та постанови набувають юридичної сили з моменту їх спеціального порядку прийняття. Цей порядок встановлюються відповідними нормами КПК, ЦПК, ГПК, КАСУ;

2. Спеціальним порядком оскарження у встановленому вищезазначеним процесуальним законодавством порядку;

3. Їх постановлення пов'язано з рухом цивільної, кримінальної, господарської, адміністративної справи, або Конституційного провадження, зміною процесуального становища учасника процесу, та з встановленням, зміною чи припиненням їх прав та обов'язків не тільки як учасників процесу, а в деяких випадках, - інших майнових та немайнових прав та обов'язків.

З вищенаведеного випливає, що злочинними у розумінні ст. 375 КК рішення суду, (вирок, постанова чи ухвала) можуть вважатись такі, що відбулись, та злочин може вважатись закінченим, тільки після дотримання усіх процесуальних процедур, встановлених процесуальним законом, з дотриманням вимог якого пов'язано набуття юридичної сили цього рішення. Та поки це рішення не скасовано у встановленому процесуальним законодавством порядку, вони вважаються законними, обґрунтованими, та правосудними. Тому порушити перед слідчими органами питання про перевірку наявності складу злочину, передбаченого статтею 375 КК, можливо тільки після скасування судового рішення у встановленому законом порядку. Теорією кримінального процесу, протоколи та постанови органу дізнання чи досудового слідства визначаються як процесуальні документи органу дізнання та досудового слідства. Усі зазначені процесуальні документи органу дізнання та досудового слідства, (протокол про затримання, та постанова про притягнення особи в якості обвинуваченого) та судові рішення є спеціальним, або особливим різновидом офіційних документів. Їм притаманні загальні властивості офіційного документу та спеціальні ознаки процесуальних документів, через які здійснюється правосуддя.

Згідно з об'єктивною стороною, злочин передбачений ст. 366 КК (службове підроблення), як і злочини, передбачені ст.ст. 371,372 КК можуть здійснюватись у однакових формах, наприклад, внесенням до офіційного документа (протоколу затримання, постанови про притягнення особи у якості обвинуваченого) неправдивих відомостей. Але існують об'єктивні ознаки притаманні лише цим злочинам, в залежності від конкретних обставин у кожному випадку. На нашу думку, вони обумовлені спеціальних характером діяльності суб'єкта злочину, та особливістю кримінально охоронюваного об'єкту. Наприклад, ст. 371 КК (за відомо незаконні затримання, привід, або арешт), або ст. 375 КК (постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вирoku, рішення, ухвали або постанови) є злочини проти правосуддя, та на нашу думку за об'єктивними ознаками можуть вважатись спеціальним чи особливим різновидом службового підроблення, якщо вони здійснюються у формі внесення неправдивих відомостей у процесуальні документи. Між тим, у ст. 366 КК офіційний документ є предметом злочину як складової об'єкта, без якої немає злочинної події, та злочин вважається закінченим з моменту внесення за відомо неправдивих відомостей у документ. Однак, цього не можна твердити про за відомо незаконне затримання, привід або арешт, здійснені також у формі внесення у документ неправдивих відомостей. У цьому випадку злочинна подія обумовлюється невнесенням певних відомостей у документ, а злочинним результатом передбаченим у ст. 371 КК, тобто фактичним затриманням, арештом, або приводом

особи. Тому протокол затримання, або постанова суду про арешт, не вважаються предметом злочину у цьому складі, а є показником способів здійснення злочинних дій, а сам протокол затримання, або постанова суду про арешт, мають властивості знаряддя злочину, як речі матеріального світу, за допомогою яких злочинець здійснює певний злочин. [2, 921].

Слід зазначити, що дотримання вимог до складення процесуальних документів є важливою гарантією профілактики злочинності у сфері правосуддя. Особливо це актуально у сфері діяльності судової влади. Наприклад, виконання суддею вимог щодо складання та постановлення судових рішень по цивільним справам, встановлених ст.ст. 208-218 ЦПК України, є першим на нашу думку, способом запобігання порушенням та злочинності і засобом підтримки авторитету судової влади. Особливо це стосується вимог щодо вмотивованості судових рішень. Якщо рішення суду може бути по суті правильним, але не вмотивованим, це знижує авторитет судової влади (в розумінні — учасників процесу). Таке рішення суду, мов “перекреслює” усі інші його позитивні моменти, тобто додержання вимог що до ведення судового процесу, та інших вимог до судового рішення. В такому випадку, обґрунтованими є підстави у учасників процесу вважати, що таке рішення є актом свавілля, а не правосуддя.

Вимоги щодо вмотивованості судового рішення, яке суд вважає законним та обґрунтованим, значним чином запобігають постановленню завідомо неправосудних судових рішень. Тому правильними є вимоги Верховного суду України, викладені ним у Постанові Пленуму Верховного Суду України №11 від 29. 12. 1976 року зі змінами та доповненнями “Про судові рішення”, де зазначено, що “Обґрунтованим вважається рішення в якому повно відображені обставини, які мають значення для даної справи, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є виснаженими, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні. Мотивувальна частина кожного рішення повинна мати також посилання на закон та на інші нормативні акти матеріального права. Мотивувальна частина рішення має бути в рішенні і в тому разі, коли відповідач визнав позов”

Постановлення суддею немотивованого рішення є порушенням норми процесуального права, яке може бути підставою для скасування судового рішення [6,342].

Судове рішення, як предмет злочину передбаченого ст. 375 КК утворюється у процесі здійснення злочинних дій та має на нашу думку складну структуру яка складається:

1. матеріальний носій інформації, тобто документ;
2. сама інформація, яка є інтелектуальним утворенням злочинця, та саме вона є носієм об’єктивних та суб’єктивних ознак злочину та особи злочинця;
3. процесуальні правила, завдяки дотримання яких, документ набуває юридичної сили, як судові рішення (ухвала, постанова, вирок) обов’язкові для виконання на усій території України.

Між тим, за відомо неправосудне рішення суду також може бути мотивованим, але таке рішення буде вже носієм інших об’єктивних ознак злочину- у вигляді за відомо неправильної мотивації, наприклад мотивації, яка не ґрунтується на матеріалах судової справи, або нормах матеріального права, які суддя не може не знати, вважаючи його статус та стаж роботи. Але взагалі не- мотивоване рішення, формально може вважатись лише постановленим з порушеннями норм процесуального права, але його текст не буде містити об’єктивних ознак злочину, за допомогою яких можна дійти висновку про його завідомо неправосудність, беручи до уваги загальну презумпцію невинності людини, та презумпцію правомірності дій службової особи.

Таким чином, на нашу думку, судові рішення у злочинах, передбачених ст. 375 КК, можуть бути предметом злочину, але не завжди можуть містити в собі об’єктивні ознаки цього злочину.

У свою чергу, такі процесуальні документи як протокол слідчого органу (органу дізнання) про затримання, протокол слідчого про примусовий привід також можуть мати ознаки предмета злочину, але складання цих процесуальних документів не завжди обумовлює настання злочинних подій. Але цим документам також притаманні вище перелічені властивості документа, які мають значення для кваліфікації цих злочинів та відмежування їх від суміжних складів. У складі ст. 371 КК процесуальні документи можуть бути знаряддями злочину, які утворюються суб'єктом у час здійснення злочинних дій. Але на відмінність від предмета злочину у ст. 375 КК, якими є судові рішення, за допомогою цих документів у ст. 371 КК здійснюється злочин, який передбачає злочинний результат не у вигляді утворення документа, а у вигляді дійсного обмеження прав та свобод людини.

Що до такого складу, передбаченого як ст. 372 КК — “завідомо незаконне притягнення до кримінальної відповідальності”, то об'єктивні ознаки складу цього злочину дуже схожі на об'єктивні ознаки ст. 375 КК, завдяки існування процесуального документа, укладання якого також пов'язано з настанням злочинних дій. Це незважаючи на те, що у диспозиції частини 1 цієї статті немає прямого посилання на цей документ, як на обов'язкову передумову настання злочинної події, як це у статті 375 КК. Але виходячи зі змісту статті 131 КПК України, моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності є укладання постанови про притягнення особи у якості обвинуваченого, укладання якої має юридичне значення незважаючи на факт доведеності цієї постанови до особи обвинуваченого. Тому таку постанову необхідно вважати важливою ознакою складу цього злочину. Винесення постанови слідчим про притягнення особи до кримінальної відповідальності змінює певні права та обов'язки цієї особи, та обмежує її деякі Конституційні права. Така постанова надає можливість невизначеному колу осіб ставитись певним образом до особи у відношенні якої така постанова винесена (проводити оперативно-розшукові заходи, заходи затримання, застосовувати обмеження у пересуванні та інші).

Більш того, згідно ст. ст. 137-140 КПК, особа може про це не знати та її присутність та доведеність до неї постанови, не обов'язкова. Тому така постанова на нашу думку є предметом, або знаряддям цього злочину, який утворюється та використовується суб'єктом злочину з метою та з метою здійснення злочинних дій та досягнення злочинного результату [7, 101].

Література:

1. Тютюгін В. І. *Кримінальне право України. Особлива частина*. — Харків. Юринком Інтер. — 2003. — 494с.
2. *Науково практичний коментар до Кримінального кодексу України під ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка*. Київ. Канон. — 2001. — 1102с.
3. Касинюк Л. А. *Основи Конституційного права України*. Харків. Одісей. — 1997. — 158с.
4. Малярєнко В. Т. *Про рівень правосуддя в державі та повагу до суду*. //Право України, №1, 2004. — 159с.
5. Закон України “Про судоустрій в Україні” // Відомості Верховної Ради. №27-28. 2002. — 180с.
6. *Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України*. Харків. Юринком Інтер. — 2003. — 234с.
7. *Кримінально- процесуальний кодекс України*. Харків. Одісей. — 2004. — 271с.;

В. Н. Финкель

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24\26, Одеса, 65058, Украина

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРОЦЕДУАЛЬНОГО ДОКУМЕНТА В ОТДЕЛЬНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ

РЕЗЮМЕ

Процессуальный документ является специальным видом юридического документа; в некоторых составах преступлений против правосудия может иметь свойства предмета преступления. Создание такого документа обуславливает момент окончания преступления. Такие документы — материальные носители объективных и субъективных признаков состава этих преступлений; они могут отображаться в их форме или содержании.

Ключові слова: система правосуддя, документ, процесуальний документ протоколи слідчих дій, ухвала, вирок, рішення суду.